

TÜRKİYƏ VƏ AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİ QARABAĞ PROBLEMİNİN HƏLLİ MÜSTƏVİSİNDƏ

MÜBARİZ GÖYÜŞLÜ
AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxananın
şöbə müdiri, BDU Jurnalistika fakültəsinin
dissertantı və müəllimi

E-mail: mubariz2011@hotmail.com

1991-ci il SSRI-nin süqutu, ikiqütblü dünya nizamının yenisi ilə əvəz olunması prosesinin başlanğıcı idi. 80-ci illərdən “qlasnost”, “perestroyka” adı altında başlayan bu tarixi proseslər sonralar etnik separatçılıq, dini radikalizm, rəngli inqilablar, hərbi münaqişələr və böyük miqراسiyalar şəklinə düşdü. Frensis Fukuyama baş verən bu hadisələri tarixin sonu və liberalizmin qələbəsi kimi səciyyələndirdi.

SSRİ-nin süqutundan sonra 15 müstəqil dövlət yarandı ki, bunlardan biri də Azərbaycan Respublikası idi. Türkiyə isə Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkə oldu. Azərbaycanın da müstəqillik qazandıqdan sonra ən çox güvəndiyi ölkə Türkiyə olmuşdur. Bu güvəncin əsasında hər iki xalqın bir-birinə sosial-mədəni bağlılığı dayanırdı. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin “Bir millət, iki dövlət” tezi bunu ən gözəl şəkildə ifadə edir.

Xalqların birliyinin sosial-mədəni səviyyədən siyasi və iqtisadi müstəviyə qaldırılması zərurəti mövcud idi. O zamanın şərtləri daxilində bunları reallaşdırmaq çox çətin idi. Çünki bir tərəfdən, Azərbaycan Rusiyanın, Türkiyə isə ABŞ-nin ciddi təzyiqi və nəzarəti altında idi. Buna görə də, Türkiyə siyasi rəhbərliyi I Qarabağ müharibəsində Azərbaycana yetərli dəstək vermək iqtidarında olmadı. 20 sentyabr 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi”nin bağlanması ilə Azərbaycanın Türkiyə və Qərblə əlaqələrinin önü açıldı. Enerji siyasəti Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini tədricən gücləndirdi. Azərbaycan mövcud şəraitdən istifadə edərək həm Avropa (xüsusilə Böyük Britaniya), həm də Türkiyə ilə siyasi əlaqələrini inkişaf etdirməyə başladı.

Azərbaycan xalqının Türkiyə və İran ərazisindəki doğma müsəlman-türk toplumundan ayrılması üçün son 200 ildə bir neçə geosiyasi konfigurasiya qurulmuşdur. İndiki Azərbaycan və İran arasında Türkmənçay müqaviləsi ilə bir sədd çəkilmiş, indiki Türkiyə ilə Azərbaycan əraziləri arasında divar rolunu oynayan Ermənistan dövləti yaradılmışdır. Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin inkişafı bu sədlərin ortadan qaldırılmasından keçir. Təbii ki, burada söhbət fiziki deyil, psixoloji sədlərin ortadan qaldırılmasından gedir. Son dövrlərdə Azərbaycan

və Türkiyə tərəfindən Cənubi Qafqazda irəli sürülən 3+3 əməkdaşlıq formatı buna misal ola bilər. Bu ideya reallaşarsa, Türkiyə Azərbaycan vasitəsilə Orta Asiya dövlətlərinə də çıxış əldə etmiş olur. Türkiyənin keçmiş baş naziri Əhməd Davudoğlu “Strateji dərinlik” əsərində “Azərbaycanın güclü olmadan Türkiyənin bu regionda güclü olmayacağını” yazırdı [12].

Azərbaycan və Türkiyə siyasi münasibətlərinin 2005-ci ildən 2022-ci ilədək olan dinamikasına nəzər yetirsək, onun tədricən inkişaf xətti ilə yüksəldiyini qeyd edə bilərik. Bu münasibətlər İkinci Qarabağ müharibəsi və Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması ilə özünün pik həddinə çatdı. Bu proseslərin öz məntiqi məcrasına çatmasında tarixi şəxsiyyətlərin və siyasi iradənin rolu danılmazdır. Bu baxımdan, Ümummilli Lider Heydər Əliyev, Prezident İlham Əliyev və Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın siyasi liderliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Türkiyə Azərbaycanın müdafiə və təhlükəsizlik sahəsində NATO standartlarına uyğunlaşdırılması və inkişafı sahəsində islahatlara təqribən 170 milyon dollar məbləğində hərbi yardım göstərmişdir [9]. Azərbaycan və Türkiyənin siyasi münasibətləri, 2006 və 2007-ci illərdə reallaşdırılan iqtisadi və geosiyasi əhəmiyyətli Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərləri və Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti layihələri ilə pragmatik müstəviyə keçdi.

Qarabağ münaqişəsinin həlli ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr ölkələri olan Rusiya, Fransa və ABŞ-nin nəzarəti altında idi. Lakin Türkiyə bu məsələdə nə qədər çətin olsa da, öz təsirini göstərməyə çalışmışdır. Bu təsirin ən bariz nümunəsi, Türkiyənin Ermənistan ilə iqtisadi əlaqələrini kəsməsi idi. Türkiyənin bu addımı Azərbaycan üçün çox mühüm əhəmiyyət daşıyırdı. Çünki Ermənistan iqtisadiyyatının inkişaf yolu həm də Türkiyə ilə iqtisadi əməkdaşlıqdan keçirdi. Lakin, ümumilikdə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində status-kvo məsələsi ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr ölkələrinin maraqlarına cavab verirdi. Çünki bu statusun dəyişdirilməsi, bölgədə və dolayısı ilə dünyada mövcud nizamın pozulmasına şərait yarada bilərdi. 2020-ci ildə Şuşanın azad olun-

ması ilə dünyada başlayan proseslər bunu təsdiq etdi və etməkdədir.

ABŞ prezidenti Barak Obamanın Türkiyəyə səfəri öncəsi qardaş ölkənin mətbuatında Türkiyənin yaxın zamanlarda Ermənistanla sərhədlərini açacağı iddiası geniş yayılmışdı [17]. Amerika Marşal Fondunun Ankara ofisinin rəhbəri də bu məsələnin aprelin 24-dən tez baş verəcəyini elan etmişdi. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Türkiyə hakimiyyətinə qarşı kəskin etiraz mövqeyini bildirdi [8]. Baş nazir Ərdoğan Londondakı Chatham House-da verdiyi açıqlamada normallaşmada Qarabağ məsələsinin hər zaman prioritet olacağını açıqladı. Qarabağ məsələsi müxalifətin sərt reaksiyası ilə qarşılandı. MHP lideri Devlet Bahçeli sərhədlərin açılmasının ancaq üç şərtin yerinə yetirilməsi ilə mümkün ola biləcəyini bildirmişdir: “Bunlardan birincisi, Ermənistanın Türkiyənin ərazi bütövlüyünü şübhə altına alan beynəlxalq hüquqa zidd münasibət və iddialarıdır. İkinci məsələ, Ermənistanın 1915-ci il hadisələrini “soyqırım” olduğu yalanını artırmaqla davam etdirdiyi beynəlxalq qaraxma kampaniyasıdır. Üçüncü mühüm məsələ, Ermənistanın Dağlıq Qarabağı zorla ilhaq etməsi və Azərbaycan torpaqlarının beşdə birində hərbi işğalını davam etdirməsidir” [11].

22 aprel 2009-cu ildə Türkiyə və Ermənistan arasında münasibətlərin yol xəritəsi açıqlandı və 2009-cu il oktyabrın 10-da İsveçrənin Sürix şəhərində Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşdırılmasını nəzərdə tutan “Əlaqələrin inkişafına dair Protokol”, “Diplomatik əlaqələrin qurulmasına dair Protokol” Türkiyənin xarici işlər naziri Əhməd Davudoğlu, Ermənistanın xarici işlər naziri Eduard Nalbandyan tərəfindən imzalandı. Bu protokollar Türkiyə ilə Ermənistan arasında diplomatik münasibətlərin qurulmasını və sərhədlərin açılmasını, həmçinin, Dağlıq Qarabağ şərtinin ortadan qaldırılmasını nəzərdə tuturdu [18]. Bu hadisədən bir gün öncə (9 oktyabr 2009-cu il) Prezident İlham Əliyev AzTV-yə müsahibəsində Azərbaycanın rəsmi mövqeyini sərt şəkildə belə ifadə etmişdir: “Sərhədlər Kəlbəcərin işğalından sonra bağlanmışdır. Yalnız Kəlbəcər azad olunduqdan sonra açılmalıdır” [6].

Türkiyə Böyük Millət Məclisinin (TBMM) Xarici əlaqələr komissiyasına təsdiq olunmaq üçün təqdim edilən protokollar müzakirə edilmədən ləğv edildi. Bundan sonra Ermənistan Konstitusiyaya Məhkəməsi də protokolları təsdiq etmədi, Türkiyəyə qarşı ərazi və soyqırım iddialarından imtina etmədiyini bəyan etdi [2].

Bu hadisələrin qaranlıq tərəfləri çox idi. ABŞ və

onun Türkiyə daxilindəki qruplaşmaları bu addımın reallaşmasında mühüm rol oynadı. Həmin dövrdə “futbol diplomatiyası” təxribatının reallaşması, Türkiyə iqtidarında antimillə qüvvələrin fəal olmasından irəli gəlirdi. “Futbol diplomatiyası” və Sürix müqaviləsinin fəal müdafiəçiləri qismində daha çox dövrün Prezidenti Abdullah Gül və “qonşularla sıfır sorun (problem)” siyasətinin müəllifi, xarici işlər naziri Əhməd Davudoğlu, onun bir çox diplomatları olmuşdur. Lakin, Baş nazir R.T.Ərdoğan hökumətin beş naziri ilə birlikdə 2009-cu il mayın 13-də Bakıya gələrək Milli Məclisdəki çıxışında demişdir ki, “Dağlıq Qarabağda işğal bitmədən Türkiyə-Ermənistan sərhədləri açılmayacaqdır.” [15]. Yəni, Türkiyə iqtidarında iki fərqli mövqenin ortada olması, hakimiyyətdə milli və antimillə güclərin paralel şəkildə təmsil olunduğunu göstərirdi. Sonralar 2016-cı il 15 iyul hadisələri bunu bir daha təsdiq etdi.

Bu hadisələrdən sonra Türkiyə siyasətçiləri və dünyanın aparıcı dövlətlərinin siyasi liderləri anladılar ki, Azərbaycan Qarabağ məsələsində heç bir güzəştə getməz və enerji siyasətindən istifadə edərək Türkiyə və Avropaya müəyyən təsirlər göstərə bilər. Bir çox Türkiyə siyasətçiləri anladılar ki, Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri sözün əsl mənasında “Bir millət, iki dövlət” paradigması üzərində qurulub və hər iki dövlətdə bunu anlamayan siyasətçilərin aqibəti xalqın iradəsi ilə iflasa məhkumdur.

16-17 avqust 2010-cu il tarixlərində Türkiyə prezidenti Abdullah Gül Bakıya səfər etdi və hər iki dövlət arasında “Strateji Tərəfdaşlıq və Qarşılıqlı Yardım haqqında Müqavilə” bağlandı. Bu müqaviləyə əsasən, tərəflərdən biri təhdid və təhlükə ilə üzləşərsə, BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş özünümüdafiə hüququna uyğun olaraq, qarşı tərəflə birgə addımların atılması qərara alındı [7]. Bundan 3 gün sonra Rusiya Prezidenti Dmitri Medvedev İrəvana səfər etmiş və oradakı rus hərbi bazasının qalma müddətinin 49 il uzadılması barədə müqavilə bağlamışdı.

Bir ay sonra (2010-cu il 15 sentyabr) Türk Ölkələrinin Dövlət Başçıları İstanbula keçirilən Zirvə Görüşündə Azərbaycan və Türkiyə arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması haqqında Birgə Bəyannamə imzalandı və ikitərəfli siyasi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və qlobal məsələlər üzrə əməkdaşlığın əsaslarının yaradılması məqsədilə Şuranın bazasında Birgə Stratejiya Planlaşdırma Qrupu yaradıldı.

Türkiyənin Azərbaycan ilə yaxınlaşmasını şərtləndirən bir çox amillər mövcud idi. Bir tərəfdən Tür-

kiyənin Avropa Birliyinə alınmaması, digər tərəfdən, onun Yaxın Şərqə yayılma layihəsinin qarşısının alınması, bazarların məhdudlaşmasına və iqtisadi tənəzzülə şərait yaradırdı. Bu durum, Türkiyəni iqtisadi və siyasi baxımdan ABŞ-dan tam asılı vəziyyətə salır, onu ABŞ-nin Yaxın Şərq siyasətində alət olmağa vadar edirdi. Türkiyədə milli maraqları müdafiə edən siyasi güclər mövcud durumla razılaşa bilməzdilər.

Azərbaycanın öz milli maraqlarından çıxış edərək 2011-ci ildə MDB coğrafiyasında yaradılan Avrasiya Birliyi təşkilatına üzv olmaması, sərbəst ticarət aparılması haqqında müqaviləni imzalamaması, Gömrük İttifaqına qoşulmaması, Türkiyə ilə intensiv yaxınlaşması və Rusiyanın təzyiqlərdən çıxmağa çalışması, Azərbaycan-Rusiya münasibətlərini gərginləşdirirdi. Bu gərginlik, 2013-cü il seçkilərindən əvvəl Rusiyadakı azərbaycanlı milyarderlərin təşkilatlanmasında və etnik separatçılıq əlamətlərinin fəallaşmasında özünü büruzə verdi. Buna görə də, 2013-cü il 9 oktyabr seçkilərində prezident seçilən İlham Əliyev birinci xarici səfərini Türkiyəyə etmiş və oradakı çıxışlarının birində demişdir: “Güclü Türkiyə güclü Azərbaycan deməkdir” [19].

Ə. Davudoğlu 2013-cü ilin oktyabrında İsveçrəyə səfər edəndə Türkiyə-Ermənistan münasibətləri ilə bağlı bəzi pozitiv açıqlamalar verib. Bu açıqlamada Qarabağ ərazisinin azad edilməsi şərti ön planda idi [14]. Davudoğlunun açıqlamalarına Ermənistan Xarici İşlər Nazirliyinin sözcüsü Tigran Balayan belə cavab vermişdi: “Ermənistan-Türkiyə protokolları ilə bağlı prosesin başlamasından dörd il keçir və o vaxtdan bəri erməni tərəfi Ankaradan bəzi yaradıcı yanaşmalarla bağlı davamlı olaraq eyni köhnə mahını eşidir. Bütün bu bəyanatlar Ankaranın Ermənistan-Türkiyə protokollarının ratifikasiyasını və icrasını heç bir şərt olmadan əngəlləmək üçün ısrarlı cəhdindən başqa bir şey deyil. Türkiyə bu bəyanatlara əməl etməkdə qərarlı olduğunu göstərmək üçün addımlar atmalıdır. Amma ola bilməz, çünki bu məsələdə Türkiyənin siyasətini Ankaradan çox Bakı müəyyən edir” [20].

2015-ci il üçün işlərin tam sürətlə davam etdiyini deyən Davudoğlu bunun Ermənistanın Qarabağdan çıxması şərtinə bağlı olduğunu bildirdi. Davudoğlu həmçinin, “Belə olarsa, həm sərəhdə qapısı, həm də dəmir yolu açılacaq. Təbii ki, biz bunu Azərbaycanla etmək istəyirik” [13].

Yüksək Səviyyəli Əməkdaşlıq Şurasının (YSƏŞ) 6 oktyabr 2017-ci il tarixli toplantısında hər iki ölkə arasında müdafiə sənayesi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş imzalanmışdır. Həmin toplantıda

Prezident İlham Əliyev bildirmişdir: “...Hərbi-texniki sahədə birgə fəaliyyətimiz davam edir. Türkiyənin gündən-günə inkişaf edən hərbi sənaye kompleksi bizim üçün böyük maraq kəsb edir. Biz Türkiyədən hərbi təyinatlı məhsulları alırıq və bundan sonra da alacağıq” [1].

15 sentyabr 2018-ci ildə Bakı şəhərinin azad edilməsinin 100 illiyinə həsr olunmuş paradda Prezident İlham Əliyev belə demişdir: “Türkiyənin iştirakı olmadan dünyada heç bir məsələ həll oluna bilməz. Yaşadığımız bölgənin tarixi və bu günü bunu əyani şəkildə göstərir. Türkiyənin siyasi imkanları genişlənir, dünyadakı oynadığı rol artır və bu, bizi çox sevindirir. Türkiyə nə qədər güclü olarsa, Azərbaycan da bir o qədər güclü olacaqdır. Türkiyə böyük iqtisadi gücə sahib bir ölkədir. Təsəffüf deyin ki, Türkiyə iqtisadiyyatına milyardlarla dollar xarici sərmayə qoyulur. Təkcə Azərbaycanın Türkiyəyə qoyduğu və qoyacağı sərmayə 20 milyard dollara bərabərdir. Türkiyənin dünya miqyasında çox güclü ordusu var. O, dünya miqyasında ən güclü ordulardan biridir və həm Türkiyə, həm də bizim üçün bu, qürur mənbəyidir.” [3].

2020-ci il sentyabrın 27-də Ermənistanın yeni hücumuna məruz qalan Azərbaycan ordusu işğal olunmuş ərazilərini geri qaytarmaq üçün əks-hücum keçdi. 44 gün davam edən müharibədə Azərbaycan ordusu işğal olunmuş torpaqlarını geri qaytarmışdır. Noyabrın 10-da Azərbaycan, Rusiya, Ermənistan arasında imzalanan üçtərəfli bəyannamə ilə müharibəyə son qoyulmuş və Ermənistan təslimçilik şərtlərinə imza atmışdır. Türkiyə 44 günlük müharibədə bütün siyasi, diplomatik və hərbi imkanları ilə Azərbaycanı ən yüksək səviyyədə dəstəkləmiş, beynəlxalq hüququn tələblərini yerinə yetirməkdə Azərbaycanı tək qoymamışdır.

İkinci Qarabağ müharibəsində Türkiyənin aparıcı TV kanalları, mətbuat orqanları Azərbaycanda intensiv iş apardılar. Bir çox Türkiyə TV kanalları baş verən hadisələri fasiləsiz birbaşa yayım etdilər. Beynəlxalq mətbuatda (xüsusilə, Rusiya, Fransa) və sosial şəbəkələrdə anti-Azərbaycan xarakterli informasiya təxribatlarının qarşısının alınmasında Türkiyə KİV-ləri (“Haber Türk” TV; “Haber Global” TV; “A Haber” TV; NTV; CNN; “TRT Haber” TV və s.) mühüm rol oynadı.

Müharibə zamanı Türkiyənin Azərbaycana açıq və qeyd-şərtsiz dəstəyi əksər böyük ölkələri narahat etmişdir. Buna baxmayaraq, Türkiyə iqtidarı və Pakistan hökuməti qətiyyətli şəkildə Azərbaycanın haqq işini dəstəkləməkdən bir addım geri çəkilməmişlər. Onların Azərbaycana göstərdikləri dəstək, Rusiya,

Fransa, ABŞ və bir çox ölkələrin geri çəkilməsinə səbəb oldu. Bu amil, müharibədə qələbəni təmin edən ən mühüm amil idi. Prezident İlham Əliyev 9 oktyabr 2020-ci ildə “CNN International” televiziya kanalına verdiyi müsahibəsində bunu təsdiq etmişdi: “Türkiyə bizə dəstək göstərir, lakin bu, siyasi dəstəkdir, bu, diplomatik dəstəkdir. Bu dəstək olmasaydı, Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın “Azərbaycan tək deyil, Türkiyə Azərbaycanın yanındadır” ifadəsi ilə bu çox açıq mövqe olmasaydı, çox güman ki, bu gün Ermənistan öz məqsədinə nail olmuş olardı.” [5].

Geosiyasi durumun bu şəkildə dəyişməsi Ermənistanın öz daxilindən iki cəhbəyə bölünməsinə şərait yaradır. Birinci qrup, mövcud durumu Ermənistanın gələcəkdə iqtisadi və siyasi cəhətdən Türkiyə və Azərbaycandan asılı vəziyyətə düşəcəyini iddia edərək Rusiyanın bölgədə qalmasını təkid edir. İkinci qrup, Ermənistanın Türkiyə və Azərbaycan ilə iteqrasiyadan başqa yolu qalmadığını irəli sürür və Rusiyanın 44 günlük müharibədə Ermənistanı xəyanət etdiyini israrla bildirir. Buna görə də birinci qrup Rusiya və İran tərəfindən, ikinci qrup ABŞ və Avropa Birliyi tərəfindən dəstək alır. Lakin Ermənistanda əksər siyasi güclər öz xeyirlərinə olmayan mövcud geosiyasi durumun nə vaxtsa öz xeyirlərinə dəyişəcəyinə ümid etməkdə davam edirlər.

15 iyun 2021-ci ildə Şuşada hər iki ölkənin prezidentləri “Türkiyə Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasındakı müttəfiqlik münasibətləri haqqında” bəyannamə imzalamışlar. Strateji müttəfiqliyin hüquqi sənədi olan bu bəyannamənin əsas məğzi, tərəflərdən hər hansı birinə təhlükə yarananda BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq bir-birinə zəruri yardım göstərəcəkləri barədə öhdəlik olmuşdur. Yəni, Cənubi Qafqazda Türkiyənin yanında olan Azərbaycanı nə Rusiya, nə də İran təkləyə bilməzlər. Bu hərbi müttəfiqlik, dolayısı olaraq Azərbaycanın NATO ilə müttəfiqliyi deməkdir. Çünki Türkiyə NATO-nun çox mühüm və lider dövlətlərindən biridir.

İkinci Qarabağ müharibəsindəki qələbə Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində və Cənubi Qafqazda yeni bir qarşılıqlı faydalı mərhələnin önünü açdı. İkinci Qarabağ müharibəsi Cənubi Qafqazda və digər bölgələrdə separatçılıq problemlərinin həlli üçün mühüm təcrübə yaratdı. Qarabağ savaşı Ermənistan mifini deyil, onun arxasında dayanan Rusiya hərbi mifini ortadan qaldırdı. Müharibədən sonra Bakıda keçirilən zəfər paradında darmadağın olunmuş rus silahlarının nümayiş etdirilməsi buna bariz nümunə idi. Bu, eyni zamanda Türkiyə silahının və hərbi məharətinin üstünlüyünü, Türkiyə-Azərbaycan hərbi

əməkdaşlığının effektivliyini ortaya qoydu. Türkiyə-Azərbaycan strateji birliyinin hüquqi sənədi olan Şuşa Bəyannaməsi, Orta Asiya türk dövlətləri üçün də gözəl bir nümunə oldu.

Türkiyə və Azərbaycan rəsmilərinin Zəngəzur dəhlizi məsələsini israrlı şəkildə gündəmdə saxlaması onu göstərir ki, hər iki ölkə rəhbəri Türkiyə, Azərbaycan və digər türk dövlətlərini bir araya gətirəcək olan bu layihədən əl çəkməyəcəklər. Onların öz qərarlarında belə qəti addımlar atması onu göstərir ki, Turan layihəsi dərin şəkildə hazırlanmış strateji bir layihədir. Bu layihə, bir çox bölgəni iqtisadi-siyasi maraqlar istiqamətində bir araya gətirə bilən böyük layihədir. Azərbaycan və Türkiyə başçıları tərəfindən irəli sürülən 3+3 əməkdaşlıq platforması bu layihənin tərkib hissəsidir. Turan özündə müxtəlif irq və dinlərdən olan xalqları, dövlətləri bir araya gətirən geosiyasi bir layihədir. Türkiyə və Azərbaycan onun həyata keçirilməsində və ya yeni ədalətli dünya nizamının qurulmasında öndə gedən dövlətlərdir. Unutmaq olmaz ki, bu perspektivlər Qarabağın azad olunması ilə gerçəkləşdi və gerçəkləşməkdə davam edir.

Nəticə

Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərinin formalaşması və inkişafında Qarabağ məsələsinin mühüm rol oynadığı danılmazdır. İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra bölgədə baş verən hadisələr göstərdi ki, Qarabağın işğaldan azad olunması məsələsi yalnız Azərbaycanın deyil, həmçinin Türkiyənin və Orta Asiya türk dövlətlərinin əsas məsələsi olmuşdur. Çünki Qarabağın azad olunması, Ön Asiyadan Çinə qədər olan müsəlman-türk dövlətlərinin müstəqil olması, bir araya gəlməsi və inkişaf etməsi deməkdir. ATƏT-in Minsk qrupunun yaradılması, bu səbəblərə görə Qarabağın azad olunmasının qarşısını almağa xidmət etmişdir. Onlar, bölgədə gözlənilən perspektivlərin qarşısını almaq üçün, 2009-cu ildə Sürix danışıqlarını planladılar, 15 iyul 2016-cı ildə Türkiyədə dövlət çevrilişi etməyə cəhd göstərdilər. Lakin onların bu təxribatları özlərinə qarşı işlədi. Türkiyə və Azərbaycan münasibətləri bu hadisələrdən sonra daha da möhkəmləndi. İkinci Qarabağ müharibəsində əldə olunan zəfər Türkiyə və Azərbaycanın birlikdə düşmən güclər üzərində qazandığı zəfər oldu.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. “Azərbaycan və Türkiyə prezidentləri mətbuata bəyannatlarla çıxış ediblər.” [Elektron resurs] - URL: <https://president.az/articles/25649>
2. Ermənistan Konstitusiyası Məhkəməsinin Tür-

kiyə-Ermənistan protokolları haqqında qərarı. [Elektron resurs] / URL: <http://www.concourt.am/english/decisions/common/pdf/850.pdf>

3. Əhmədov E. "Azərbaycan-Türkiyə strateji tərəfdaşlığı: Şuşa Bəyannaməsi" // [Elektron resurs] Xalq qəzeti. - 2021. - 29 avqust. - № 182. - s. 2. URL: https://azertag.az/xeber/Azərbaycan_Türkiyə_strateji_tərəfdaşlığı_Suşa_Beyannaməsi_regional_təhlükəsizlik_ve_dunyaya_hemreylik_numunesi-2174942

4. Həsənov Z. "Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrində əsaslı islahatlar aparılır." [Elektron resurs] - URL: <https://mod.gov.az/az/news/zakir-hesenov-prezident-ilham-eliyevin-rehberliyi-ile-azerbaycan-silahli-quvvelerinde-esasli-islahatlar-aparilir-27324.html>

5. "Prezident İlham Əliyevin "CNN International" televiziya kanalının "Connect the World" verilişində müsahibəsi yayımlanıb." [Elektron resurs]. URL: <https://president.az/az/articles/view/42434>

6. "Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan Televiziyasına müsahibəsi." [Elektron resurs] 9 oktyabr 2009-cu il, s.186-189 - URL: <http://files.preslib.az/site/ialiyev/2009.pdf>

7. Vəliyev C. "Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri: 1991-2016. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016)" [Elektron resurs] /məqalələr toplusu/. Bakı: "Poliart" MMC, 2017, 904 s. URL: <https://www.repk.az/uploads/books/0.36.pdf>

8. "Aliyev'den Ermeni Sınırı Tepkisi." [Elektron resurs] - URL: <https://www.haberler.com/aliyev-den-ermeni-siniri-tepkisi-haberi/>

9. Askerzade A. "NATO Çərçevesində Azərbaycan-Türkiyə Askeri İşbirliyi və Bölgesel Güvenlik Sorunları", [Elektron resurs] Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 20, Kış 2009, s.1-17. URL: http://www.karamdergisi.com/Makaleler/121387085_askerzade.pdf

10. "Azərbaycan Həncərlənəmez." [Elektron resurs] - Hürriyyət Gazetesi, URL: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/azerbaycan-hancerlene-11415184>

11. "Bahçeli'den Önemli Açıklamalar." [Elektron resurs] - Hürriyyət Gazetesi, URL: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bahceliden-onemli-aciklamalar-11530482>

12. Davudoğlu A. *Stratejik Derinlik. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.*

13. "Davutoğlu'ndan sürpriz Ermenistan hazırlığı." [Elektron resurs] - Akşam Gazetesi, URL: <https://www.aksam.com.tr/siyaset/davutoglundan-surpriz-ermenistan-hazirligi/haber-258796>

14. "Davutoğlu: Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Normalleşmesine Önem Veriyoruz." [Elektron resurs] - Haberler.com, URL: <https://www.haberler.com/davutoglu-turkiye-ermenistan-iliskilerinin-5170268-haberi>

15. "Ermenistan Protokolü Askıya Aldı." [Elektron resurs] - Radikal Gazetesi, URL: <http://www.radikal.com.tr/dunya/ermenistan-protokolu-askiya-aldi-992945>

16. "Kamuoyu ve Türk Dış Politika anketi", [Elektron resurs] / Ankara Üniversitesi Avrupa Topulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ocak 2010, s.68. - URL: <http://ataum.ankara.edu.tr/anket.pdf>

17. Türkiye-Ermenistan Sınır Kapıları Açılıyor. [Elektron resurs] - Hürriyyət Gazetesi, URL: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-ermenistan-sinir-kapilari-aciliyor-11324698>

18. Türkiye Ermenistan'la Yol haritasını belirledi. // [Elektron resurs] / "Yeni Şafak"; URL: <https://www.yenisafak.com/dunya/turkiye-ermenistan-la-yol-haritasi-belirledi-182289>

19. Cornell E. S. "Azerbaijan: Going It Alone, Edit. S. Frederick Starr Svante E. Cornell, Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2014, p. 145-155.

20. "Yerevan reacts to Ankara's remarks on reviving relations." [Elektron resurs] - Hürriyyət Daily News, URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/yerevan-reacts-to-ankaras-remarks-on-reviving-relations-56247>

XÜLASƏ

Məqalədə Qarabağ münaqişəsinin yaranması tarixindən həll olunmasına qədər olan dövr qısa olaraq təhlil edilib. Bu problemin yaranma səbəbləri, Ermənistanın Qarabağı işğal etməsi və ona Türkiyə Cümhuriyyətinin, onun rəsmilərinin göstərdikləri təkpi araşdırılıb. Qarabağın azad olunması, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması üçün Azərbaycan-Türkiyə birliyinin, strateji müttəfiqliyinin əhəmiyyəti tədqiq olunub. Azərbaycan-Türkiyə strateji müttəfiqliyinin bölgə üçün, xüsusən də Türk dünyası üçün vacibliyi məqalədə təqdim olunub. ATƏT-in Minsk qrupunun yaradılması, bu "üçlüy"ün problemi həll etmək əvəzinə onu dondurması, münaqişənin uzadılması istiqamətindəki fəaliyyəti məqalədə əksini tapıb. Dünyada geosiyasi durumun dəyişməsindən düzgün şəkildə faydalanan Azərbaycanın Qarabağın işğaldan azad edilməsi üçün göstərdiyi siyasi-diplo-

matik çalışmalar təhlildə özünə yer tapıb. II Qarabağ müharibəsinin gedişində Türkiyə mediasının Azərbaycanca, onun haqq işinə verdiyi dəstək, informasiya müharibəsində uğur əldə etməkdə oynadığı rol təhlil edilib. Məqalədə II Qarabağ müharibəsindəki qələbənin Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində və Cənubi Qafqazda yeni mərhələnin önünü açdığı vurğulanıb. Azərbaycan-Türkiyə birliyinin 44 günlük müharibədə qalibiyyətinin Cənubi Qafqazdakı digər problemlərin həllinə, Şuşa Bəyannaməsinin imzalanmasına, Mərkəzi Asiya türk dövlətlərinin Türk Birliyində aktivliyinə göstərdiyi təsir də araşdırılıb.

Açar sözlər: *Azərbaycan, Türkiyə, II Qarabağ müharibəsi, Zəngəzur dəhlizi, strateji müttəfiqlik, Ermənistan.*

Мубариз Геюшлю

Диссертант факультета журналистики БГУ

Отношения Турции и Азербайджана на уровне решения карабахской проблемы

РЕЗЮМЕ

В статье кратко проанализирован период от начала карабахского конфликта до его разрешения. Исследованы причины этой проблемы, оккупация Арменией Карабаха и реакция на это Турецкой Республики и ее официальных лиц. Изучено значение азербайджано-турецкого единства и стратегического союза для освобождения Карабаха и обеспечения территориальной целостности Азербайджана. В статье представлена важность азербайджано-турецкого стратегического альянса для региона, особенно для тюркского мира. В статье отражено создание Минской группы ОБСЕ, ее замораживание этой «тройкой» вместо решения проблемы, затягивание конфликта. Политико-дипломатические усилия Азербайджана, воспользовавшиеся изменением геополитической ситуации в мире, по освобождению Карабаха от оккупации, нашли свое место в анализе. В годы Второй Карабахской войны проанализирована поддержка турецкими СМИ Азербайджана и его законного дела, роль, которую они сыграли в достижении успеха в информационной войне. В статье подчеркивается, что победа во Второй Карабахской войне открыла путь к новому этапу в азербайджано-турецких отношениях и на Южном Кавказе. Также было расследовано вли-

яние победы азербайджано-турецкого союза в 44-дневной войне на решение других проблем на Южном Кавказе, подписание Шушинской декларации, деятельность среднеазиатских тюркских государств в составе Турецкого союза.

Ключевые слова: *Азербайджан, Турция, Вторая Карабахская война, Зангезурский коридор, стратегический альянс, Армения.*

Mubariz Geyushlu

PhD candidate at the Faculty of Journalism of BSU

Relations between Turkey and Azerbaijan at the level of resolving the Karabakh problem

SUMMARY

The article briefly analyzes the period from the beginning of the Karabakh conflict to its resolution. The causes of this problem, the occupation of Karabakh by Armenia and the reaction of the Turkish Republic and its officials to this are explored. The importance of Azerbaijani-Turkish unity and strategic alliance for the liberation of Karabakh and ensuring the territorial integrity of Azerbaijan has been studied. The article presents the importance of the Azerbaijani-Turkish strategic alliance for the region, especially for the Turkic world. The article reflects the creation of the OSCE Minsk Group, its freezing by this “trinity” instead of solving the problem, and the prolongation of the conflict. The political and diplomatic efforts of Azerbaijan, taking advantage of the change in the geopolitical situation in the world, to liberate Karabakh from occupation, found their place in the analysis. During the Second Karabakh War, the support of the Turkish media for Azerbaijan and its legitimate cause, the role they played in achieving success in the information war, was analyzed. The article emphasizes that the victory in the Second Karabakh War opened the way to a new stage in Azerbaijani-Turkish relations in the South Caucasus. The influence of the victory of the Azerbaijani-Turkish alliance in the 44-day war on the solution of other problems in the South Caucasus, the signing of the Shusha Declaration, and the activities of the Central Asian Turkic states within the Turkish Union was also investigated.

Keywords: *Azerbaijan, Turkey, Karabakh War II, Zangezur Corridor, strategic alliance, Armenia.*